

Kenize MURAD

Snaga jedne žene... Nada čitave nacije.

Grad srebra i zlata

Prevela s francuskog

Zdenka Jurica

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2011.

*Mojoj tetki,
begumi Vagid Kan*

„Avadska beguma pokazuje više
smisla za strategiju i više hrabrosti
nego svi njeni generali zajedno.“

TAJMS, 1858.

„Lekcije naučene posle ustanka iz 1857. veoma su jasne. Niko ne voli kada drugi narod dođe da osvoji njegovu teritoriju, liši ga zemlje ili ga pod oružanom pretnjom natera da usvoji bolje ideje. Britanci su 1857. otkrili ono što Sjedinjene Američke Države tek uče: ništa ne može toliko očvrnuti jedan narod ili toliko potresti državu u kojoj je vladajuća religija umereni islam kao nasilni upad.“

VILIJAM DALRIMPL

Napomena

Istorijski događaji navedeni u ovoj priči i junaci ove priče stvarni su.

Ova epopeja se odigrala u Avadu, kraljevstvu na severu Indije, koje bi se na svom vrhuncu po teritoriji podudaralo s današnjim Utar Pradešom, velikim kao polovina Francuske.

Pošto je ovo roman, a ne biografija, dozvolili smo sebi neke slobode, vodeći računa da uvek dosledno prikazemo osobine društva tog doba*.

* Svi citati obeleženi zvezdicom (*) preuzeti su iz istorijskih dokumenata.

Predgovor

Godine 1856. Britanska istočnoindijska kompanija vlada Indijom.

Za manje od jednog veka ova zajednica trgovaca koja je, kao i Francuska, Holandska i Portugalska kompanija, stekla pravo da trguje u malim priobalnim ispostavama, umešaće se u razmirice između indijskih vladara koji su se osamostalili kada je mogulsko carstvo počelo opadati. Ona nudi svoje usluge i oružane snage u zamenu za pravo na neograničenu trgovinu i ogromne naknade. Takođe, dozvoljava sebi sve grublja uplitanja u politiku država za koje se smatralo da su pod njenom zaštitom.

Uskoro je neposredno ili posredno kontrolisala sve države u Indiji. Između 1756. i 1856, u ime britanske krune, Kompanija je zauzela stotinak država, što je činilo dve trećine površine potkontinenta, a u njima je obitavalo tri četvrtine stanovništva Indije. Preostale države – one za koje je procenila da ih je pogodnije ostaviti vladarima koji su se pokorili iz potrebe, nego ih pripojiti – u stvarnosti su pod njenom vladavinom.

Početakom januara 1856. tako je i s kraljevstvom Avad, najbogatijem na severu Indije.

1.

„I još je uvredio kralja!“

Malika Kišvar prelazi sobu krupnim koracima, okružena izbezumljenim pratiljama. Iako obično tako dobro vlada sobom, jedva uspeva da progovori od gneva koji je guši. Kako mrzi te Angreze* koji se ovde ponašaju kao gospodari i iz dana u dan ponižavaju njenog visokopoštovanog vladara, njenog voljenog sina. Ona, prva dama kraljevstva Avad, zabraniće tim prostacima... Zabraniti? Od ljutnje je zbacila dupatu**, otkrivajući svoje zanosne obline, dok je služavka žurila da je pokupi. Šta da čini? Bezbroj puta je pokušavala da ubedi kralja da se suprotstavi sve većim zahtevima svojih „prijatelja i zaštitnika“, ali se šah Vadžid Ali, iako veoma blag, na kraju razljutio:

„Molim vas da se više ne vraćate na tu temu, poštovana majko. Kompanija traži sve razloge da zauzme državu; mi im ih ne smemo dati – na protiv, moramo im postati odani saveznici.“

„Odani saveznici? Tim izdajicama?“; zamalo mu je odvratila, ali kraljev pogled ju je primorao da ćuti. Pogled tako tužan, tako bespomoćan, da je shvatila kako bi bilo uzalud, i iznad svega okrutno dalje navaljivati. Niko nije više patio od njenog sina zbog te ponižavajuće situacije u kojoj ga je godinama držao predstavnik moćne Britanske istočnoindijske kompanije i pravi gospodar kraljevstva u kome je sam kralj bio vladar samo po tituli. Marioneta, zaista, u rukama te Kompanije koja je već čitav

* *Angrez*: lokalni izgovor francuskog naziva za Engleze (*anglais*).

** *Dupata*: široki plašt u koji se umotava čitava figura.

vek pritiskom, pretnjama i lažnim obećanjima prisvajala sve suverene države, jednu za drugom.

Ona ne shvata... Kako su sebi dopustili da stignu dotle?

Otvorio se težak zastor na ulazu u sobu: evnuh u belim šalvarama i dugoj tunici od baršuna boje šljive najavljuje dolazak prve i druge supruge Njegovog veličanstva. Ušle su uz šuštanje šlepova svojih svilenih haljina, nadmenih osmeha i dostojanstvenog koraka; belina njihove puti potvrđuje čistotu njihovog porekla. Prva supruga ima blizu trideset godina, druga jedva nešto manje, ali njihova gojaznost, posledica besposlenog života i obilja slatkiša, prerano ih je postarala. To im nije bitno, njihov položaj je utvrđen: rodile su po jednog sina. Prema zakonima zenane*, trebalo bi da se mrze – u toj zatvorenoj sredini, borbe za moć su nemilosrdne – ali one su prijateljice, ili bar namerno stvaraju takav utisak.

Nisu zavarale Maliku Kišvar; ona se divi umešnosti svoje prve snaje. Vezati za sebe suparnicu revnosnom i zahtevnom privrženošću i ne ostaviti joj ni trenutak slobode, pozajmiti joj sluškinje i evnuhe koji će preneti svaku njenu reč, ubediti je da su njihovi sinovi nerazdvojni, ukratko, zaviti je u paukovu mrežu svoje neiscrpne ljubavi: postoji li bolje sredstvo da se spreče spletke? Uzdržana Raunak-ara nije dorasla Alam-ari. Međutim, ćerka velikog vezira bila je dugo miljenica šaha Vadžida Alija; ali, malo-pomalo, zamorila ga je, kao što ga redom zamaraju sve lepote koje ukrašavaju njegove dvore.

Nakon adaba** punog poštovanja pred Radžmatom***, Alam-ara se uspravila.

„Šta se dešava, Huzur****? Evnusi su me obavestili da je Angrez nadmašio samog sebe u drskosti pa je čak pretio Njegovom veličanstvu? Moramo nešto preduzeti!“

* Harem. U Indiji razdvajanje između muškaraca i žena i među muslimanima i kod Indusa naziva se purdah.

** Oblik učtivog pozdrava kod muslimana: ruka se položi na čelo i pokloni se onoliko duboko koliko poštovanja se iskazuje. „Kultura adaba“ je cvetala u Laknauu, koji je bio poznat kao centar najuglađenijih manira u celoj Indiji.

*** *Rajmata*: Kraljica majka.

**** *Houzour*: Vaše veličanstvo, Vaša milosti.

Njene oči plamte. Uvrediti njenog vladara i gospodara znači uvrediti i nju samu, a prvoj supruzi, ponosnoj na to što potiče iz jedne od najplemenitijih delhijskih porodica, teško padaju ta stalna poniženja.

Maliki Kišvar se oteo ironičan osmeh: poznaje taštinu svoje snaje, ali takođe zna da neće rizikovati da načini i najmanji potez protiv prezrenih gospodara, sve kako bi jednog dana dospela do željenog položaja kraljice majke.

„Otidite onda kod mog sina. Veoma je potresen, znate koliko je osećajan. Budite uz njega, potrudite se da zaboravi tu mučnu scenu tako što ćete mu iskazati svoje poštovanje i divljenje, jedino to možete da učinite.“

I, jednim pokretom ruke, naredi im da izađu. Danas nije raspoložena da sluša kako se žale ili kako satima kuju nemoguće zavere. Opasnost je sve jasnija, oseća to; mora da se posavetuje sa svojim astrologom.

Služavka je rekla suprugama da je kralj u Parikani, Kući vilâ, u srcu parka Kajzarbag.

Kajzarbag, ili Carski vrt, čine palate izgrađene oko četvorouglog ogromnog parka, na kojima se barokna bujnost bleožute ili tirkizne štukature te balkoni ovenčani visokim lukovima i okruženi pilasterima, što podseća na Versaj, mešaju s mnoštvom kupolica u mogulskom stilu koje kazuju gde se u stvari nalazi palata. Još kao prestolonaslednik, Vadžid Ali Kan je naredio da se za njegove brojne žene, miljenice i plesačice izgradi taj veličanstveni kompleks, veći od palata Luvr i Tiljeri zajedno, i da se na njemu prikaže sav taj sinkretizam.

Kuća vilâ, podignuta na rubu parka ukrašenog fontanama, Venerama i Kupidonima od belog mermera, bila je škola muzike, plesa i pevanja za mlade devojke, pokupljene iz celog kraljevstva zbog svojih čari i lepote. One su članice pozorišne trupe, hora i plesne grupe tog vladara zaljubljenog u muziku i poeziju. I sam izuzetno uspešno sastavlja stihove – napisao je stotinak zbirki, koje su stručnjaci, kako indijski tako i strani*, veoma cenili.

Kada su dve supruge ušle u Parikanu, vile su upravo započele pozorišnu predstavu.

* Posebno Žozef Garsen de Tasi (Joseph Garcin de Tassy), stručnjak za orijentalne jezike, član Francuske akademije i profesor hindustanskog u Carskoj školi.

Na pozornici, čudne ličnosti u krinolinama ili crvenim uniformama britanskih oficira raspredaju glumeći okupatore. Prate ih aplauzi i smeh desetina mladih žena koje se izležavaju na širokom tepihu posutom jastucima od somota.

„Ti urođenici zaista su nemoralni, imaju bezbroj žena i ljubavnica!“, izjavljuje oštrim glasom krupna dama u krinolini boje zelene jabuke.

„A sirota stvorenja su zadovoljna – ni traga od dostojanstva!“

„Šta hoćete, one imaju mentalitet roblja. Da se moj muž usudi da pogleda neku drugu...!“

Dva oficira komentarišu u poverenju:

„Ne bih im zamerio zbog nemorala, već zbog toga što nemaju smisla za praktično. Ukoliko bi neko od nas imao ljubavnicu, da li bi bio toliko lud da je ozvaniči? Kad nas zamori, ostavimo je. A ako, na nesreću, ostane u drugom stanju, to nije naša stvar! Čim ove budale spavaju s nekom lepoticom, odmah osećaju obavezu da joj daju određen položaj, da je izdržavaju i priznaju svako kopile za svoje zakonito dete! Možeš li da zamisliš kakvih bismo imali problema s nasleđstvom kada bismo isto postupali?“

Ružičasta krinolina unjkavog glasa:

„Zamislite, draga moja, pričala mi je služavka da je sama izabrala drugu ženu za svog muža, jer, rekla mi je, sve je starija i ne želi više ni da deli krevet s njim, niti da se bavi kućnim poslovima. Druga žena je zadužena za sve to, i još se brine o njoj s poštovanjem i... razumevanjem.“

„Ti muslimani zaista nemaju ni trunke morala!“

„Ni Indusi nisu ništa bolji!“

„Muslimani ili Indusi, tim ljudima su jedini zakoni lenjost i čulnost“, meša se plava krinolina. „Kojoj hrišćanki bi moglo pasti na pamet da zapostavi svoje bračne dužnosti, čak i ako u njima ne nalazi nikakvo zadovoljstvo. Ja, dok me moj muž... eh, dobro, pomoliću se.“

„Kao i mi, draga moja. Samo neko bez morala može da voli te odvratne stvari!“

U Parikani publika više ne može da se suzdrži od smeha. Šale pršte, proći će dosta vremena pre nego što glumice budu mogle da produže.

Na prednjem delu scene oficir u crvenoj uniformi nastavlja:

„Moralni ili ne, ti Indijci imaju sreće što mogu da nađu kod kuće ono što mi moramo da tražimo drugde, uza sve opasnosti – i troškove! – koje to donosi!“

Grad srebra i zlata

„Znate li“, odvrati sledeći, „da je pre tridesetak godina, pre nego što su naše mlade Engleskinje stigle u Indiju da se poudaju i postave pravila pristojnosti, svaki oficir držao u kući svoju bibi, svoju ljubavnicu Indijku, blagu, vernu, putenu... To je bio raj!“

Obojica uzdišu, podižući pogled ka nebu.

„Ti jadni Indijci su možda više za žaljenje nego za osudu“, pokušava da nađe opravdanje mršava ljubičasta krinolina, „jedni obožavaju bogove s glavom majmuna ili slona, drugi poštuju lažnog proroka, a nas smatraju mnogobošcima jer verujemo u Sveto Trojstvo. Srećom, već nekoliko godina stiže sve više naših propovednika. Čula sam da već ima i preobraćenih...“

Uzvici je prekidaju; žene iz publike koje su se do maločas smejale, sada se bune, zgrožene:

„Laži! Ti podli Angrezi nam podmeću ove klevete da bi nas podelili! Ko bi uopšte želeo da postane jedan od tih ljudoždera koji se hvale da jedu svog Boga u obliku parčeta hleba? Boga kojeg su razapeli, Boga koji...“

„Smirite se, moje dame!“

Ozbiljan glas ih je nadjačao. Odjednom, žene su začutale i okrenule se prema divanu sa zlatnim nogama, gde je ležao njihov voljeni gospodar.

Tridesetčetvorogodišnji šah Vadžid Ali je lep muškarac svetle puti i kose crne kao ugalj. Njegova težina, znak bogatstva i moći, naglašava veličanstvenost svakog njegovog pokreta. Njegove ruke, male i nežne, izgledaju kao da se povijaju pod teškim prstenjem, ali više od bilo čega, njegove oči zadržavaju pažnju: ogromne su i crne a njihovu tugu ne može da poništi blagost njegovog osmeha.

„Nažalost, istina je da su se neki preobratali, ili se pretvaraju. Ne iz uverenja – kako iko može da veruje u te gluposti? Čak ih i Englezi te osobe svrstavaju među čuda, jer ne razumeju zašto su se pokrstili. Po mom mišljenju, oni koji su se lažno preobratali, učinili su to zbog bede. To se dešava među najsiromašnjima, jer im propovednici dele novac i brinu o obrazovanju njihove dece.“

„Ali te preobraćenike preziru svi oko njih!“, primeti jedna žena.

„Upravo zato sam ubeđen da glume kako su prihvatili veru stranaca, a krišom i dalje ispovedaju veru svojih predaka.“

I, prelazeći pogledom po publici:

„Vratimo se današnjoj predstavi, mislim da je bila veoma duhovita. Kome da zahvalimo za nju?“

Prišla mu je vitka mlada žena, čije su se krupne zelene oči isticale na tamnopusutom licu; graciozno se poklonila, prinoseći ruku čelu u znak poštovanja.

„Hazrat-mahal! Znao sam da si pesnikinja, ali nisam znao da si jednako nadarena za oštru satiru. Na ovaj težak dan, uspela si da me nasmeješ. Zaista zaslužuješ ime koje sam ti dao: Iftikar un Nisa, Ponos ženâ.“ I, skidajući s ruke ogromni smaragd: „Izvoli, uzmi ovo kao znak moje zahvalnosti.“

„Ponos ženâ! Ona je niko i ništa!“, rugala se Alam-ara koja nikako nije podnosila Hazrat-mahal. Žene oko nje su se složile, više da bi udovoljile prvoj supruzi, neospornoj gospodarici zenane odmah posle Kraljice majke, nego zbog ljubomore prema svim onim ženama koje vladar izdvaja.

„Oprostite mi, Huzur“, usudi se ona, „zar ne mislite da je opasno rugati se Angrezima? Da su saznali...“

„Da su saznali, značilo bi da imamo špijune na dvoru, a u to ne verujem“, odvrati kralj ironično. „Da je i pored toga odjek naših igara stigao do njih, ne bih se ljutio kad bi doznali da se mi rugamo njima isto koliko i oni nama. Oni imaju svoja pravila, mi kao jedino oružje imamo smeh i nemam nameru da ga odbacim!“

Izgovorivši to, šah Vadžid Ali je ustao i, smešeći se, napustio svoje vile.

... On je predoabar, suviše blag i možda previše...

Hazrat-mahal pokušava da rastera reči koje joj se uporno vraćaju, reči koje se ne mogu primeniti na čoveka koga voli, na vladara kojeg ceni, reči koje su na nju delovale kao šamar kada ih je pre nekoliko dana čula od radže Džajlal Singa, i pored svega najboljeg prijatelja njenog supruga.

Usudila se da ode na severnu terasu zenane koja gleda na vrtove Divan kasa, dvorane u kojoj se sastaje Savet ministara. Niko nije mogao da je

vidi iza visokih jalija^{*}; ona je, naprotiv, mogla da posmatra zvaničnike kako dolaze i odlaze, što joj je odvlačilo pažnju od brbljivog društva žena i evnuha.

Visok čovek, čija je elegantna, vitka figura odudarala od punačkih silueta dvorana, žestoko se raspravljao s dve osobe:

„U trenutnim okolnostima, to nije mudro! Što više popuštamo Englezima, to će oni više verovati kako imaju prava da vladaju svime. Njegovo veličanstvo bi trebalo da im pokaže gde im je mesto. Avaj, suviše je slab.“

Zapanjena, Hazrat-mahal se nagnula i prepoznala radžu, čoveka poznatog po svojoj neposrednosti, ali i po hrabrosti i odanosti vladaru.

A na dvoru nije bilo mnogo takvih.

Imala je utisak da ju je neko udario u stomak, toliko je drhtala od gneva. Kralj, slab? Zar on, koji je upravljao sudbinama miliona svojih podanika, on koji ih je vodio i štiti! Žurno se vratila u svoje odaje i otpustila služavke. Tražila je mir.

I dalje drhti, sklopčana na divanu, ne više od ljutnje, već od straha. Čudan osećaj – slično joj je bilo kada joj je preminuo otac. Tada je imala dvanaest godina i pošto joj je majka umrla na porođaju, ostala je siročić. Izgubila je jedino biće koje ju je volelo i čuvalo, ostala je bez zaštite.

Kao danas... Šta li će još umisliti? Danas kralj vlada, mlad je, savršeno zdrav, ona je jedna od njegovih supruga i što je najbitnije, ima sina koji je slika i prilika svog oca.

Priseća se kako je pre deset godina počasnim kanonadom iz jedanaest topova pozdravljeno njegovo rođenje. Šah Vadžid Ali je tada bio prestolonaslednik i ceo dvor se okupio da se raduje dolasku tog krupnog deteta koje je bilo čak četvrto u naslednoj liniji. Pošto se uzdigla do zavidnog položaja majke sina, dobila je titulu Navab Hazrat-mahal^{**}, to jest Uzvišena milost.

Ona, malo siročić... Alah joj je svedok da je njen put dug...

Udišući polako dim iz svoje kristalne huke^{***} Hazrat-mahal se priseća...

* *Jaali*: mušarabije, paravani od upletenih letvica.

** *Mahal*: titula dodeljena onoj koja je kralju rodila sina.

*** *Hookah*: vodena lula, takođe se naziva nargila ili šiša.

2.

Muhamadi, kako se nekada zvala, rođena je u porodici sitnih zanatlija u Fajzabadu, bivšoj prestonici kraljevstva Avad, gradu koji je cvetao sve do 1798, kada je kralj Asaf ud Daulah izabrao Laknau za svoj novi dom. To što se vladar preselio donelo je propast hiljadama zanatlija koji su snabdevali skladni i prefinjeni dvor nakitom, skupocenim tkaninama i dragocenim sitnicama. Očajan, Muhamadin deda se prepustio smrti, a njen otac Mijan Amber bavio se raznim sitnim poslovima, dok mu 1842. godine nije ponuđeno mesto nastojnika u Laknauu*.

Cela porodica je otišla za njim, ali, nekoliko meseci kasnije, Mijan Amber je podlegao tuberkulozi. Njegovu najmlađu ćerku Muhamadi preuzeo je stric, na glasu kao najbolji izrađivač topija, kapâ od somota ili svile koje su bile u modi među plemstvom. Govorilo se da su njegove tako savršene da se tačno prilagode onome kome su namenjene, a svaka druga izaziva nepodnošljive glavobolje.

Jednom je, usred pravljenja topija za prestolonaslednika, izašao i devojka nije mogla da odoli – stavila je na glavu čudesnu kapu od ponoćnoplave svile posute sazvežđem sitnih dijamanata i stala pred ogledalo. Zaprepastila se: posmatrala ju je zanosna princeza. Sa žaljenjem je odložila topi na sto, tačno na vreme; njen stric se vraćao, tražili su da odmah isporuči kapu.

Sutradan je mirna uličica odjekivala glasnim povcima:
„Gde je taj nitkov od vezioca? Treba ga prebiti!“

* Poreklo Hazrat-mahal je nejasno. Pošto potiče iz siromašne porodice, moguće je da je rođena u Farukabadu, na 200 km od Laknaua. Njen otac je verovatno bio čuvar u nekom mauzoleju.